Ars scribendi, ars moriendi

Antonio PATRAŞ

The straightforward lines of Lovinescu's critical system should be put to trial by confronting the dogmatism of his thinking with the severe pulsions of self conceitedness and vanity. Ars scribemdi, ars moriendi *presents Antonio Patras' conception about the best regarded "critical system" in Romanian culture. After delineating a few incongruities, the author of the present study argues that Lovinescu did not actually change in spite of his confession. The amount of work submitted to his interpreters directed them to a evolutive pattern of reading his books, whereas the real key of his conception is permanent stasis and stagnation.*

În pofida multor aparenţe înşelătoare, formula personalităţii lui E. Lovinescu era fixată, în datele ei esenţiale, de la bun început. Tăiat în marmură, profilul s-a păstrat intact, sfidînd timpul. E limpede că „revizuirile" de mai tîrziu, aproximaţiile succesive (în plan stilistic sau ideologic), ca şi repetatele schiţe autportretistice nu-şi găsesc o justificare pe deplin convingătoare doar în teoria mutaţiei valorilor estetice şi în celelalte elementele din cunoscutul sistem conceptual. Dimpotrivă, de la un punct încolo, insistenţa autolegitimării devine suspectă: vorbind mereu despre sine, scriitorul nu face figură bună. Cercetînd însă cauzele care stau în spatele unei asemenea atitudini, precumpănitor subiective, poate chiar narcisiste, bănuiala se spulberă lesne. Într-adevăr, nu din stupidă vanitate îşi expune criticul cu atîta perseverenţă, de-a lungul întregii vieţi, propriul „caz". La mijloc trebuie să fi fost mai degrabă neîncrederea în sine, care l-a determinat să caute în confesiune un adevărat principiu de existenţă – de aceea şi rămîne indiferent „conţinutul" ca atare al mărturisirii, cîtă vreme predispoziţia contemplativ-ataraxică, îndemnînd la anihilarea eului, se dizolvă creator în pagina scrisă.

Cît despre „teorie", ea este în principiu utilă în bătălia gazetărească pentru impunerea „direcţiei" moderniste, ca armă de atac redutabilă, dar se dovedeşte complet ineficientă în orizontul inefabil al sufletului, ca instrument de investigaţie psihologică. Or, cu toate că acorda un rol însemnat inconştientului şi intuiţiei în cunoaştere, Lovinescu nutrea iluzia raţionalităţii vieţii interioare, gîndită ca un mecanism numai bun de prins în concept. De-o pildă, atunci cînd explică propria evoluţie şi încearcă să se definească pe sine cît mai exact cu putinţă, Lovinescu ştie foarte bine că nu face decît să amplifice (discursiv) şi să nuanţeze („muzical") nucleul originar al cîtorva intuiţii fundamentale. Astfel,

BDD-A84 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:24 UTC)

presupusa trecere de la impresionismul rafinat al „paşilor pe nisip" la „dogmatismul necesar" din epoca marilor sinteze trebuie înţeleasă *cum grano salis*, ca o problemă tehnică, de opţiune temporară, fără a păstra nimic din sensul dramatic al convertirilor pentru totdeauna. Mentorul de la „Sburătorul" nu a fost un apostat. Şi nu a agreat soluţiile radicale decît în chestiuni de morală, acolo unde nu intră în calcul tranzacţiile de nici un fel. În fapt, tînărul Lovinescu se arată tot la fel de „dogmatic" pe cît e de „impresionist" cunoscutul exeget ajuns la capătul carierei. Termenii în discuţie fac parte mereu din ecuaţia critică, în proporţii variabile, fără a se exclude unul pe celălalt (la baza metodei impresioniste, vom vedea, stă chiar dogmatismul). Nu are, aşadar, nici un temei ideea că personalitatea criticului s-ar fi cristalizat treptat, cum se spune de obicei, ca urmare a unor salturi spectaculoase şi a numeroase decantări semnificative. „Schimbarea la faţă" nu înseamnă mai mult decît atenuarea stridenţelor, flexibilizarea atitudinii şi distribuirea cît mai adecvată a tonurilor.

Falsa perspectivă i se datorează însă în mare măsură lui Lovinescu însuşi, care şi-a purtat cu atîta stăruinţă masca („apoloniană", după comentariile maliţioase ale neprietenilor), încît aceasta i-a devenit, cumva, o a doua natură. Cu alte cuvinte, mai mult decît să se construiască pe sine (transformările sîntinsignifiante), Lovinescu şi-a însuşit un discurs cam abstract şi grandilocvent despre personalitate care să-l scutească de efortul autoanalizei. Pentru că, oricît ar părea de paradoxal, confesiunile criticului reflectă un dezinteres total faţă de propria viaţă interioară. Examenul autoscopic lipseşte cu desăvîrşire, în ciuda insistenţei de a vorbi mereu la persoana I. În astfel de pagini „subiective" amănuntul biografic pare eludat sistematic, iar mărturisirea mult aşteptată se transformă, surprinzător, într-o veritabilă „teorie". Şi e firesc să fie aşa de vreme ce, obişnuit să privească totul prin grila conceptelor, Lovinescu percepe realităţile sufleteşti în cheia aceluiaşi determinism strict, de factură carteziană, care îşi dovedise cu asupra de măsură eficacitatea în opera doctrinară. Nimic întîmplător, nici un eveniment neaşteptat nu tulbură fiinţa interioară. Orice fenomen are o cauză şi admite o explicaţie: Freud ne ajută să pricepem exact psihologia lui Eminescu, care nu e decît un „caz" printre altele, Platon ne învaţă să descoperim frumuseţea amorului spiritual, şi aşa mai departe, fără pic de nuanţă.

Cu toate acestea, autorul *Istoriei literaturii române contemporane* nu comite greşala (pe care i-o reproşează, nu totdeauna îndreptăţit, adversarului său, Mihail Dragomirescu) de a disocia în mod radical „eul empiric", biografic, de personalitatea artistului. Numai că exagerează în alt mod, privind omul biografic mereu dintr-un singur unghi, ca imitaţie palidă a „autorului-personaj" ce trăieşte în operă. Trebuie să recunoaştem că o astfel de „lectură" (tendenţioasă) îi răpeşte vieţii caracterul imprevizibil, surprinzător, dîndu-i în schimb demnitatea de a fi inteligibilă (ca simbol) în orizontul, superior, al artei. Ca atare, în ceea ce-l priveşte pe Lovinescu „olimpianismul" nu e doar „poză",

BDD-A84 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:24 UTC)

impostură chinuitoare. Confuzia provine din interpretarea în cheie „bovarică" a personalităţii scriitorului, care ar postula contradicţia insurmontabilă între temperament („moldovenesc", înclinat adică spre o visare cu totul neproductivă, spre pasivitate şi lene) şi voinţă (singura forţă menită să scoată spiritul din inerţia contemplaţiei şi să-i provoace reacţii imediate, în acord cu etica pozitivă a lui *homo faber*).

Lovinescu însuşi a vrut deseori să fie văzut în felul acesta. Ceea ce dă de bănuit, mai ales că opera sa furnizează totuşi suficiente elemente de la care pornind se poate edifica o viziune sensibil diferită, sau, oricum, mai puţin maniheistă. Cîteva observaţii de amănunt sunt, pe moment, necesare, nu înainte de a cita un fragment sugestiv din *Memorii* în care criticul îşi schiţează autoportretul-standard, parcă nicăieri altundeva formulat cu atîta pregnanţă şi claritate, pînă la amănunt: „Critica nu suportă complezenţă şi tranzacţiune: ea e independentă, sau nu e deloc şi, pentru că am vrut ca ea să existe, am dat pilda rară a unei activităţi excluzive, ce se scuteşte de compromisurile unei cariere condiţionate de sentimentele oamenilor, pe care îmi rezervam dreptul de a-i judeca cu imparţialitatea unei desăvîrşite independenţe. *Venită oarecum pe cale deliberativă, hotărîrea se adaptează, în realitate, la date temperamentale, după tendinţa ascunsă ce ne face să teoretizăm propriul temperament* (s.n.) şi se încadrează aşadar într-o viziune pesimistă şi indiferentă, într-un gust sălciu de neant şi de cenuşe, gust indelebil şi ecvaţie personală, pe care nimic n-o poate stimula; *gust determinat poate la început de un deficit de viaţă şi de senzaţia unei morţi timpurii, dar rămas şi mai tîrziu ca însăşi formula personalităţii* (s.n.), în care toate valorile vieţii, valori morale şi sociale, măriri şi *locuri*, bani şi onoruri se estompează şi se degradează în nuanţe evanescente, viziune relativistă, în care totul s-ar nărui şi s-ar preface în neant, de n-ar rămîne axa unui interes pentru a da încă o apetenţă vieţii într-o inapetenţă universală, axa spectacolului estetic, singura ei legitimare – formulă nietzscheeană, după care viaţa merită să o trăim prin frumosul ce ne oferă, şi să o activăm prin frumosul pe care ne încumetăm să-l realizăm" (Lovinescu, 1998: 55).

După cum se observă, voinţa joacă un rol însemnat, chiar eroic am spune (sursa „nietzscheeană" a gîndirii lui Lovinescu e mai mult decît insolită!) – dar numai la început. Senzaţia morţii timpurii şi deficitul de vitalitate nu împiedică fapta, şi aşa se face că, odată pus în funcţiune, mecanismul scrisului anihilează tentativele de evaziune, vinovata eschivă. Datoria înainte de toate: *nulla dies sine linea*! Nimic nu mai tulbură acum ritmul monoton al unei existenţe consumate la masa de lucru, cu condeiul în mînă. Numărul paginilor măsoară cantitatea de viaţă trăită. Biografia se transformă literalmente în bibliografie (mai corect, procesul e invers, de la cărţi la viaţă). Cele peste o sută de volume dau seamă de timpul scurs şi împlinirea angajamentului asumat: „Mi-am onorat semnătura!", îi scrie editorului de pe patul de moarte, cu firească mîndrie. Să-şi fi învins oare omul Lovinescu, în felul acesta, propria natură, înclinaţiile aşa-zicînd temperamentale? Răspunsul e mai curînd negativ. „Sînt deprins a-mi

BDD-A84 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:24 UTC)

trece tot mecanismul sufletesc în acte reflexe" (Lovinescu, 1981: 221), afirmă la un moment dat, mărturisindu-i lui Ibrăileanu (pe atunci prieten) motivele pentru care e nevoit să publice în atîtea gazete: „N-ai idee însă cît ţin la periodicitatea regulată (sic!). E la mine una din condiţiile de igienă a lucrului" (Lovinescu, 1981: 201)[1].

Aşadar aici (şi nu numai aici), scrisul e văzut ca un ritual salubru, exerciţiu terapeutic menit să înăbuşe scepticismul, angoasa, spaima de moarte. Da, numai că, din punct de vedere spiritual, refugiul în contemplaţie nu e cu nimic mai prejos! Şi nu văd de ce nu am acorda „moldovenismului" şansa acestei superioare cristalizări. Eşecul pîndeşte, în fond, din ambele direcţii. De ce să ţinem oare neapărat partea grafomanilor, dispreţuindu-i în schimb pe inşii melancolici şi visători, care scriu pe nisip?

La prestigiul nefast al acestor distincţii simplificatoare a contribuit, din păcate, şi Lovinescu (în termeni similari se despărţea de Moldova – nici nu-i de mirare! – Mircea Eliade) – e drept, nu prin exemplul viu al propriei personalităţi, ci prin discursul său angajat, de militant al unei cauze în care voia să creadă. Din *Memorii* am aflat cum, abia intrat la facultate, părăseşte Iaşul şi fuge la Bucureşti, găsind apoi numai cuvinte de laudă pentru curajul de a se fi rupt definitiv şi irevocabil de atmosfera provincială a oraşului bîntuit de măreţele umbre ale trecutului. După propriile mărturii, spaima de ratare l-ar fi împins spre mediul prozaic, dar mult mai dinamic, al capitalei. Acolo îi cunoaşte pe Maiorescu şi Iorga, personalităţile care-i vor marca decisiv cariera.

Însă principalul obstacol se află tot în sine: e vorba de inaptitudinea pentru viaţă, invocată în repetate rînduri (de la discursul memorialistic la ficţiunile romaneşti), nefericită trăsătură a temperamentului său melancolic, contorsionat, care explică şi irepresibilele înclinaţii autodestructive, niciodată definitiv înfrînte de credinţa într-o idee. Lovinescu nu are stofă de misionar. Străin de orice formă de fanatism, criticul păstrează, în linia moralei burgheze a lui *honnête homme*, calea de mijloc, înţeleapta moderaţie. Ceea ce nu înseamnă că s-ar mulţumi numai cu atît. Îşi intuieşte vocaţia şi, cu toate că nu-i cunoaşte cu exactitate natura, simte că trebuie s-o urmeze numaidecît. În plus, familiarizat cu principiile eticii protestante, ştie că fapta în sine îşi dezvăluie rostul ei mai înalt abia atunci cînd nu vizează scopuri determinate. Aşa se naşte şi pledoaria pentru acţiunea total dezinteresată a criticii. Nu e o noutate, bineînţeles, cum nici justificarea refuzului personal de a profita în vreun fel de pe urma scrisului. Numai că nimeni nu s-a gîndit să sublinieze rădăcina „moldovenească" a unei astfel de etici.

Pe de altă parte, Lovinescu şi-a mărturisit mereu cu francheţe, şi parcă (ciudat!) cu un soi de mîndrie abia reţinută, „păcatul" de a se fi născut deja plictisit, fără chef de viaţă. Inutil regretul, neavenită revolta. Într-adevăr, nimic nu pare a fi tulburat placiditatea omului predestinat să-şi petreacă existenţa la

[1] *Ibidem*, p. 201.

BDD-A84 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:24 UTC)

masa de scris. Chiar dacă vor fi fost la un moment dat mai dezordonate, bătăile inimii s-au îmblînzit treptat, de la sine[2], şi nu sub biciul de foc al unei discipline severe, care sperie gîndul (cum s-a spus adesea, în intenţia de a proiecta asupra personalităţii criticului lumina facil eroică a unei viziuni romantice de mediocră extracţie). E drept, copilul melancolic şi timid are presentimentul iminenţei morţii încă de la „primele licăriri ale conştiinţei organizate”[3]. Nu intră în calcul nici un fel de traumă originară, nimic din binecunoscutul vocabular al psihanalizei. Faptul s-ar putea datora aproape exclusiv carenţei de vitalitate, care induce şi complexul singularizării (uşor depistabil în reveriile solitare), şi sentimentul precarităţii tuturor lucrurilor, senzaţia de inconsistenţă a realităţii (amăgitoare plăsmuire de fum). Sîntacestea manifestări ale unei maladii pe care scriitorul încearcă să şi-o trateze mult mai tîrziu, odată cu fuga la Bucureşti şi renegarea rădăcinilor sale „moldoveneşti”, vinovate de sterila predispoziţie spre visare, adică (nu-i aşa?) spre o formă de lene mai cu pretenţii. Însă amănuntele autobiografice la care ne referim, departe de a furniza explicaţii convingătoare, nu fac decît să întărească, parcă şi mai mult, mitul unei personalităţi ieşite din comun, conturat cu migală îndeosebi la vîrsta recapitulărilor, pe ultima sută de metri. Dacă n-ar fi aşa, nu ştim cîtă credibilitate ar mai avea un astfel de scriitor, care pretinde că simte mereu doar „indiferenţă faţă de orice bucurie”[4].

Dar ce mai contează detaliile? Să reţinem esenţialul: omul şi-a strunit nărăvaşele porniri ale eului. S-a învins pe sine, a devenit anonim. Prin urmare, s-o mai spunem o dată: biografia se resoarbe complet în bibliografie, după dorinţa criticului răspicat formulată în faţa publicului vulgar şi neştiutor, însetat de senzaţional. Mitul se construieşte totuşi pe un fapt concret, pe un amănunt de viaţă uitat ulterior sau, oricum, destul de greu de recunoscut pe ecranul înceţoşat al memoriei. Cu toate acestea, la un ultim retuş, în cele cîteva pagini de confesiune testamentară şi de bilanţ din volumul omagial apărut, în 1942, la iniţiativa criticilor modelaţi de ideile şi condeiul maestrului (Cioculescu, Vianu, Perpessicius, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu), se păstrează intact *motivul originar al personalismului obsesiv, răsfrînt în oglinda*

[2] În răspunsul de mulţumire la scrisoarea pe care Arghezi o publică într-un moment dificil (Lovinescu se afla, bolnav, într-un sanatoriu), criticul îşi reproşează vina de a-i fi privit pe oameni numai în calitatea de scriitori („n-am clădit pe afecţie şi prietenie”, „am literaturizat bătăile inimii”, recunoaşte el). Dovezile de afecţiune ale celor din jur îi induc „mizantropului” Lovinescu un acut sentiment de culpabilitate („o mare ruşine de mine însumi”). Vezi E. Lovinescu, *„Sburătorul”. Agende literare*, Editura Academiei, 2002, vol. 6, p. 565-566.

[3] Vezi Anonymus Notarius, *E. Lovinescu*, Editura Vremea, Bucureşti, 1942, p. 18. La fel înţelege lucrurile şi Lucian Raicu: „pesimismul său organic nu părea să fie determinat de implacabilitatea morţii, ci mai curînd de contemplarea, fără savoare, a vieţii. Incapacitatea de a trăi, de a fi asemenea altora, îl făcuse să cunoască, în viaţă fiind, sentimentul morţii” (Lucian Raicu, *E. Lovinescu: Construcţia de sine*, în vol. *Calea de acces*, Ed. Cartea Românească, 1982, p. 147). Criticul insistă, în acord cu marea majoritate a comentatorilor (excepţia o constituie, ca de atîtea ori, Alexandru George), asupra rolului decisiv (dacă nu exclusiv) al voinţei în construcţia personalităţii.

[4] Anonymus Notarius, *op. cit.*, p. 15.

BDD-A84 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:24 UTC)

multiplelor autoproiecţii bovarice. Povestea edificării propriei personalităţi ascunde, afirmă Lovinescu în postura biografului său fictiv, Anonymus Notarius, „o dramă nu de ordin intelectual, ci somatic”[5] („nu scria decît ziua”, pentru că „apatia lui fizică îl muia de cum se însera”). Iată cheia ascunsă despre care vorbeam. Aşa stînd lucrurile, n-ar strica să primim cu o anumită rezervă mărturisirea potrivit căreia critica ar fi în mod necesar „o disciplină ce necesită sacrificiul, jertfa voluntară a altor vocaţii”[6]. Lovinescu se complace şi el în postura aceasta uşor ipocrită (dar firească, la urma urmei), de nobilă victimă jertfită pe altarul datoriei: „Cel dintîi act al afirmării mele critice, ţine el să ne asigure, a fost cel al renunţării; numai în clipa cînd m-am crezut capabil de această jertfă consimţită am pornit la o acţiune critică”[7].

Interesant, numai că Lovinescu nu renunţă, în fapt, la nimic serios, de vreme ce nu se simte niciodată copleşit de tirania vreunei dorinţe anume, care să-l perturbe de la scris. Îşi exploatează însă extrem de eficient înzestrările aşa zicînd „naturale”. Prin urmare, dacă semnul cel mai elocvent al vocaţiei critice este, cum se crede îndeobşte, capacitatea sacrificiului voluntar, trebuie să recunoaştem că Lovinescu se născuse cu un atu formidabil, ce l-a avantajat enorm în lupta pentru preeminenţa la rîvnitul oficiu. Descoperită devreme[8] (din adolescenţă!), vocaţia se împlineşte ulterior fără convulsii majore, pe o traiectorie rectilinie de invidiat. Cea mai puternică emoţie i-o provoacă tînărului lectura cîtorva pagini din... Faguet: „am simţit vertigiul unui gol luminat de o bruscă ploaie siderală” – notează într-un loc, pentru ca mai tîrziu, la vîrsta patriarhilor, să-şi explice entuziasmul adolescentin prin impresia de *autenticitate* şi de *viaţă intensă* transmisă de scrisul profesorului de la Sorbona[9]. Bătrînul exeget al modernităţii literare proiecta de fapt asupra lecturilor tinereţii lumina unor emoţii de mult apuse şi a unei vitalităţi pe veci îngropate în litera scrisă.

În aceeaşi ordine de idei, e foarte puţin probabil ca la baza acţiunii critice lovinesciene să se afle aproape exclusiv „dragostea de om şi de umanitate”, sentiment dezinteresat, neumbrit de aspiraţii pedestre, după cum vede lucrurile Lucian Raicu într-un frumos exerciţiu de admiraţie. E drept, autoritatea, prestigiul critic nu se cîştigă fără subordonarea aceasta dezinteresată, la care

---

[5] *Ibidem*, p. 16. Vezi şi Théodule Ribot, *Patologia personalităţii*, traducere, avanprefaţă şi note de Dr. Leonard Gavriliu, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1996.

[6] Eugen Simion, *Scepticul mîntuit*, ed. cit., vol. II, p. 37.

[7] Anonymus Notarius, *op. cit.*, p. 217.

[8] E. Lovinescu, *Memorii. Aqua forte*, ed. cit., p. 47: „De m-aş îndoi despre vocaţia mea critică, nu sub raportul calităţii, unde îndoielile subzistă întotdeauna, ci al fatalităţii ei, faptul că cea mai puternică emoţie literară n-am resimţit-o din contactul unei opere de imaginaţie, ci al unei opere critice constituie indiciul unei îndrumări precise”. Vezi şi Florin Mihăilescu, *E. Lovinescu şi antinomiile criticii*, ed. cit., p. 19: „Dacă noţiunea vocaţiei are vreun înţeles, nu mă sfiesc a mărturisi că am avut-o din tinereţe. Pe cînd camarazii mei rimau versuri pentru iubite imaginare sau reale, eu ticluiam note critice şi cugetări”.

[9] Vezi şi Florin Mihăilescu, *op. cit.*, p. 60.

BDD-A84 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:24 UTC)

nici un individ conştient de propria valoare nu se supune cu zîmbetul pe buze. Ei bine, Lovinescu nu face excepţie. N-a fost un sfînt, indiferent la gîndurile de glorie deşartă. A avut ambiţii, mai mari sau mai mici, ca fiecare dintre noi, numai că pe el eşecurile repetate nu l-au descurajat, cum se întîmplă de regulă. Mai mult, l-au întărit, inventîndu-i un destin exemplar, de spirit independent, destinul omului care a întruchipat ca nimeni altul „condiţia criticului".

Acum începem parcă să înţelegem de ce s-a spus că „secretul său a fost altul decît vulgara ambiţie, a fost mai curînd lipsa de ambiţie, negarea efortului penibil de parvenire, fie ea şi intelectuală, nu neapărat socială şi academică"[10]. Să fie oare aceasta chiar cheia succesului, taina prin care criticul îşi modelează o surprinzătoare personalitate? Dacă e aşa, atunci aici se ascunde, avem impresia, o miză cu mult mai mare, care aruncă în derizoriu toate celelalte pretenţii, orice vanitate de scriitor. Sub masca modestiei se întrezăreşte un orgoliu exorbitant. Camuflajul trădează totuşi, parcă dinadins, adevăratele intenţii: neizbutind să parvină cu nici un chip, deşi ar fi dorit (fără să aibă, din păcate, tăria de a-şi recunoaşte slăbiciunea – altfel deloc ruşinoasă), Lovinescu îşi va fi convertit pozitiv toate nereuşitele, într-o manieră care nu i se datorează însă în exclusivitate (lui aşa i-ar fi plăcut să se creadă). Imaginea prinsă în ramă nu dezvăluie neapărat şi miezul amar al convingerii că „soarta noastră nu e în împrejurările dinafară, ci în noi, în caracterul, în voinţa noastră; ne clădim destinul pe care îl dorim şi-l meritäm"[11].

Ileana Vrancea vorbea chiar despre un soi de fascinaţie a ratării şi anonimatului, ce l-ar fi determinat pe Lovinescu să-şi proiecteze terapeutic în alţii propriile aspiraţii nerealizate. Aşa de pildă, la scriitorii de care s-a ocupat ca monografist (Jean Jacques Weiss, Negruzzi, Asachi, Grigore Alexandrescu) criticul insistă, firesc, asupra raporturilor dintre om şi operă, ceea ce-l ajută să prindă sensul unor profunde afinităţi de destin, căutate parcă intenţionat şi, cu precădere, în linia acelor vocaţii neîmplinite, „sufocate de împrejurări potrivnice"[12]. La fel, peste ani, cînd cercetează cu aplicaţie documentele despre viaţa lui Maiorescu, pare înclinat să accentueze mai curînd imperfecţiunile, marcat fiind de conştiinţa „realei fărîmiţări a unui bloc ce nu s-a realizat niciodată"[13].

[10] Lucian Raicu, *op.cit*., p. 175.

[11] *Ibidem*, p. 181.

[12] Ileana Vrancea, op.cit., p. 19. Aceeaşi idee la p. 180: „Pe lîngă afinităţile sufleteşti, E. Lovinescu se simte legat de eroii săi printr-un destin comun, deopotrivă zădărnicit. (...) monografistul voia să împartă cu ei nu ştiu ce spaimă secretă a neîmplinirii".

[13] Ibidem. Din cauza unei iubiri prea exclusiviste pentru Lovinescu, Al. George exagerează vădit atunci cînd afirmă că Negruzzi, Alexandrescu sau Asachi „nu sînt figuri de primă mărime ale literaturii române şi nici spirite cu care cercetătorul lor îşi putea marca vreo aderenţă de ordin spiritual. Dimpotrivă, istoriograful îi priveşte cu destulă detaşare, iar artistul din Lovinescu vibrează doar arareori la unison cu ei" (vezi E. Lovinescu, *Opere*, ed. cit., vol. III, p. 496).

BDD-A84 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:24 UTC)

Antidotul nefericitei risipiri (boală frecventă în cazul literaţilor noştri, constrînşi „să facă de toate”[14] pentru a supravieţui, dar şi predispuşi la tranzacţiuni lesnicioase), al irosirii talentului în lucruri mărunte, i-l oferă exemplul scriitorilor din alte culturi, în special cea franceză, în care e lucru obişnuit „să mori cu condeiul în mînă”. Iată şi confesiunea indirectă din care am extras formularea aceasta memorabilă: „Faguet *a murit cu condeiul în mînă* (s.n.). (…) Probabil că (sic!) chiar în ziua morţei a scris un articol. Şi cazul lui Faguet nu e un caz rar. Se întîmplă mai tuturor scriitorilor francezi atît de muncitori şi, mai ales, atît de disciplinaţi în munca lor. Munca pentru dînşii e un principiu de viaţă… Fără ea, e un început al odihnei eterne. (…) Vor mai trece veacuri de disciplină şi de cultură pentru a ajunge şi noi la această superbă activitate neîntreruptă şi fatală.”[15].

Hotărît să răstoarne regula împămîntenită la noi şi să se consacre exclusiv preocupărilor literare, Lovinescu s-a confruntat de timpuriu şi cu prodigalitatea uluitoare a lui Iorga, piaza sa rea, maestru inconcesiv şi fanatic (nu suporta lîngă sine decît vasali), dar şi cu varianta opusă, aceea a unei sterilităţi amiabile şi a unei modestii de bună calitate, încurajînd dialogul, ce-şi găsise expresia tipică în persoana profesorului său de latină, D. Evolceanu, elev înzestrat al lui Maiorescu, ratat mai pe urmă din lipsă de voinţă şi perseverenţă. Întîlnirea cu Evolceanu („un om mai timid decît... mine”) e un moment decisiv în biografia spirituală a lui Lovinescu, pus astfel faţă în faţă cu una dintre ipostazele virtuale ale destinului său. Episodul e fixat cu atenţia cuvenită marilor revelaţii, trăite însă *post-factum*: „Rar am putut studia asupra mea însămi cazul plăsmuirii unei duble personalităţi. Ceea ce mă apropiase de dînsul e probabil conştiinţa unor defecte, insuficienţe comune (nu fără oarecare spaimă). *Necesitatea de a mă arăta altfel mă împinsese instinctiv să-mi creez o psihologie nouă* (s. n.). (...) îi luam piuitul cu zgomotul personalităţii mele active şi pline de iniţiative (n-aveam, în realitate, nici una, cum n-am nici acum). *Nu o făceam voluntar: intrasem într-un rol şi-l jucam instinctiv* (s. n.), de cum îi păşeam pragul biroului. (...) De cum ieşeam în stradă deveneam altul, (...) îmi reluam zdrenţele mizeriei mele morale”[16]. Revelaţia inautenticităţii propriului comportament aduce cu sine o aspră sancţiune postumă, în acord cu atitudinea stoică, de severă austeritate, care formează chiar marca personalităţii morale a criticului. E de reţinut şi ipostaza „bovarică” (involuntară, deci... inconştientă!) căreia i se conformează junele critic cu personalitatea în formare!

Cît despre concepţia asupra scrisului, deocamdată merită reţinută măcar observaţia că disciplina (ritmicitatea) i se pare lui Lovinescu esenţială,

[14] E. Lovinescu, *Opere*, ed. cit., vol. III, p.303: „Negruzzi diletant? Da şi nu... Diletant era în calitatea lui de artist ce iubeşte mai multe lucruri deodată, cătînd însă sub înfăţişări felurite numai frumosul unduios şi schimbător. N-a fost un om de ştiinţă, n-a fost un filolog sau un apostol. *A făcut de toate* (s.n.)”.

[15] E. Lovinescu, *Opere*, vol. VI, ed. cit., p. 314.

[16] E. Lovinescu, *Agende literare*, vol. VI, ed. cit., p. 616.

BDD-A84 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:24 UTC)

indiferent de conţinutul ori ideile vehiculate. Arta izvorăşte din subconştient, iar scriitorul „gîndeşte" în ritmul jocului stilistic. În consecinţă, scriitor te naşti, nu devii. Voinţa rămîne, în schimb, principalul catalizator. Se vede acum fără greutate în ce măsură ideologia lovinesciană (formulată explicit, observaţia s-a mai făcut, numai din raţiuni polemice) a sprijinit atitudinea combativă a criticului militant, dedicat cauzei modernismului. Dar asta e deja altă „antinomie", uşor de conciliat la „lectura în monadă", singura potrivită în cazul de faţă. E clar, construcţia de sine nu poate fi atribuită exclusiv „omului deliberativ"[17]. Lovinescu însuşi oferă o nuanţată explicaţie a ipoteticului său „bovarism": „Nu suntem de obicei ceea ce dorim să fim. (...) Plutim (...) împotriva dorinţelor noastre celor mai scumpe, şi pentru a nu fi afundaţi trebuie să luptăm cît mai mult, să întindem braţele şi să ne încordăm muşchii. *Oricît am fi de paşnici, ajungem luptători* (s.n.); (...) adîncind viaţa unui om, descoperim *deosebirea între ce e* şi *ce ar fi trebuit să fie* (s.n.), care lămureşte atîtea suferinţe tăinuite şi ne dă înţelegerea atîtor dureri tăcute"[18]. Această contradicţie fertilă a psihicului, „adîncită" prin autoanaliză pînă la cele mai fine distincţii (în ciuda terminologiei simpliste), alimentează constant discursul lovinescian despre personalitate. E tema predilectă de la care pleacă şi la care se întoarce inevitabil, ca înspre un binecuvîntat izvor, infatigabilul interpret al nuanţelor sufleteşti.

Pe urmele lui Goethe criticul face, aşadar, elogiul productivităţii în sine, şi emite aparent paradoxala opinie că talentul înseamnă să dezvolţi în zece pagini o idee ce poate fi exprimată la rigoare în maxim două trei fraze. Despre o carte în lucru, căreia nu-i mai desluşea continuarea, i se plînge Hortensiei Papadat-Bengescu în felul următor: „...cum însă totul n-ar putea face un volum de 300 de pagini, de la 1 august, nemaiavînd ce spune, mă voi vedea silit să o trag de păr şi, după teoria mea, din acea clipă să încep a face artă; te pomeneşti că partea aceea va fi cea mai preţioasă!..."[19]. Înainte de a-şi apropria totuşi o concepţie atît de subtilă, scrie despre orice şi, chiar din primii ani ai activităţii sale gazetăreşti, trimite texte peste tot, creîndu-şi o proastă faimă de oportunist

[17] În acelaşi sens, cu o undă de ironie în plus, se pronunţa şi Murray Krieger, op. cit., p. 88: „imparţialitatea lui hermeneutică îl obligă pe critic să admită că nu are acces la operele propriu-zise, ci doar la propriile sale versiuni asupra lor. Iar autorul imixtiunilor şi al distorsiunilor este eul criticului – persoana şi *persona* sa. Prin persona criticului înţeleg personalitatea publică pe care şi-o asumă acesta, dovedind o considerabilă fermitate (ori „consecvenţă", ca să-l flatăm puţin), pe măsură ce trece de la un demers critic la altul sau la o formulare generică a principiilor critice proprii, a teoriei sale privind natura literaturii. Acesta este sistemul său – fie al implicit sau explicit - , acestea sîntprezumţiile şi criteriile estetice primare cu care se prezintă în faţa fiecărei opere, precondiţionînd-o. Criticul se va fi temînd, desigur, să nu reducă toate operele la acest sistem, cu o severitate ce transformă consevenţa ori fermitatea în uniformitate. S-ar ajunge atunci ca toate operele literare să pară a fi la fel(...) Deşi în confruntarea cu o operă superioară criticul este pus în situaţia de a-şi deschide întrucîtva propriul sistem, persona critică are tendinţa de a rezista, în numele integrităţii şi fidelităţii sistemice".

[18] Apud Ileana Vrancea, *op.cit.*, p. 20.

[19] E. Lovinescu, *Scrisori şi documente*, ed. cit., p. 238.

BDD-A84 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:24 UTC)

(„îmi caut interesul", se scuză el într-o epistolă din vremea aceea[20]). Lui Mihail Dragomirescu îi oferă insistent colaborarea, justificîndu-şi eventualele stîngăcii prin caracterul restrictiv al exerciţiului publicistic la care este constrîns din cauza neîncrederii arătate tinerilor dornici de afirmare: „Cea dintîi condiţie ca cineva să ajungă scriitor bun e să-l laşi să scrie mult"[21]. Aşa se explică de ce, mai tîrziu, în *Titu Maiorescu şi posteritatea lui critică*, ajunge să fie de partea lui Iorga, care fusese respins în tinereţe la „Convorbiri literare" din pricina păcatului, absolut legitim la un scriitor în formare, „de a publica oriunde, fără alegere"[22].

Cu voia sau fără voia altora, Lovinescu s-a ţinut de cuvînt. Şi-a trăit viaţa la birou, printre cărţi şi oameni de hîrtie. Din agendele sale realizăm cît se cîştigă şi cît se pierde în felul acesta. Cine parcurge notiţele cu pricina observă repede că, de pe la 30 de ani, după obţinerea doctoratului la Paris şi încheierea precarului stagiu ca suplinitor la Universitate, criticul n-a mai citit decît volumele despre care intenţiona să scrie. Tristă constatare! E drept, din unele epistole (adresate în general femeilor) răzbate din cînd în cînd regretul de a nu putea scăpa de împovărătorul supliciu al şoarecelui de bibliotecă (undeva aminteşte cu mîndrie niţel exagerată faptul de a fi frecventat Biblioteca Academiei aproape două decenii fără întrerupere!)[23]. Sentimentul acut al inadecvării la realitate împiedică totuşi rîvnita evaziune, solicitată vremelnic de gingaşe resorturi afective[24]. Nici sila faţă de scris nu-l poate abate din drum pe aprigul gazetar şi formator de opinie, deşi conştiinţa inutilităţii nu-i dă deloc pace. Mărturisirea ilustrează o anumită stare de spirit, probabil resimţită adesea: „Simt o mare oboseală. Scrisul nu foloseşte la nimic. Critica este o artă nefolositoare. O pierdere de vreme. Nu limpezeşte pe nimeni; nu poate sădi în spiritul public o noţiune justă de artă"[25].

---

[20] *Ibidem*, p. 61.

[21] *Ibidem*, p. 89.

[22] Idem, *Titu Maiorescu şi posteritatea lui critică*, în *Scrieri*, vol. 8, Ediţie de Eugen Simion, Editura Minerva, 1982, p. 127.

[23] Tot Elenei Farago îi dezvăluie, în tonalităţi de sfîşietoare spovedanie, mobilul ascuns al insatisfacţiei profesionale: „(...) cercetez opt ceasuri pe zi la bibliotecă, ca să nu ajung la nici un rezultat, aşa că mă simt dacă nu descurajat, cel puţin nemulţumit. Şi mă gîndesc ce lesne aş putea face literatură de imaginaţie, nuvele sau chiar romane! Situaţia mă obligă să descopăr cadavre uitate de om şi pentru a afla o dată de nici o importanţă să-mi pierd zile întregi. Tristă soartă. Dacă aş fi un simplu buchinist ar mai merge, dar simt în mine seva unei imaginaţii destul de robuste care cere drept la viaţă şi n-o pot satisface. Înţelegi ce nemulţumire mă roade. Cum le-aş trînti toate, cum le-aş fereca şi m-aş duce în lumea largă!" (în vol. E. Lovinescu, *Scrisori şi documente*, ed. cit., p.133).

[24] *Ibidem*, p. 135: „Am o fire de burghez, iubitor de linişte şi de intensă viaţă afectivă". Aceleaşi predispoziţii burgheze le descoperă Lovinescu în autoportretul psihologic pe care şi-l face Maiorescu în paginile propriului jurnal: „Firea mea este (...) croită pentru bunăstare burgheză şi tinde spre o bază largă şi sigură. Pentru o existenţă catilinară nu simt nici o vocaţiune" (apud E. Lovinescu, *Scrieri 7. Titu Maiorescu*, Ediţie şi postfaţă de Eugen Simion, Editura Minerva, 1978, p. 262).

[25] Idem, *Opere*, vol. VI, ed. cit., p. 156.

BDD-A84 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:24 UTC)

Aceeaşi lehamite îl va fi cuprins, pare-se, şi pe Ibrăileanu, ba chiar într-o mult mai mare măsură, de vreme ce „duşmanul" de la „Viaţa românească" a ales nu doar să-şi exprime insatisfacţiile şi plictisul în scrisorile către amicii apropiaţi, ci să renunţe pur şi simplu la scris, spre sfîrşitul vieţii. În consecinţă, dacă autorul *Adelei*, aşa cum am arătat altădată, credea că salvarea criticului stă numai în „tăria lui de a deveni cetitor", Lovinescu nutreşte o convingere radical opusă. Pentru mentorul de la „Sburătorul" cititul e un factor frenator, care te descurajează şi-ţi inhibă elanul, revelîndu-ţi totodată propriile limite. Semnalăm o confesiune cît se poate de elocventă, culeasă tot din epistolar: „Dealtminteri am citit multişor zilele astea şi, ca efect obişnuit, m-a apucat un mare dezgust de hîrtia înnegrită. Aşa mi se întîmplă întotdeauna. *Cînd citesc mult nu mai scriu eu* (s.n.). Mi se pare aşa de zadarnic, şi mi se pare că s-a mîzgîlit atîta hîrtie, că mă cutremur de a o mai pîngări şi eu"[26].

Ibrăileanu a sfîrşit într-o lungă agonie care l-a eclipsat aproape cu totul din viaţa publică. Lovinescu, în schimb, a murit fără preaviz, la masa de lucru, activ pînă în ultima clipă. În unul a biruit latura contemplativă, „moldovenismul". În celălalt, orgoliul de a nu se lăsa în voia propriei naturi melancolice, cu tendinţe autodestructive. S-a salvat fiecare cum a putut. În ce-l priveşte pe Lovinescu, refuzul de a înţelege lectura ca act de contemplaţie şi de cunoaştere, ca formă de reverie superioară, se explică tot prin inaderenţa sa la realitate. Pentru că, nu-i aşa?, un bun cititor nu poate simţi niciodată „indiferenţă faţă de viaţă". Dimpotrivă, va găsi mereu prilejuri de jubilaţie, amînînd *sine die* clipa convertirii propriilor trăiri şi gînduri în litera moartă a textului. Ibrăileanu schiţa de altfel o foarte subtilă teorie a personalităţii pornind de la înţelegerea omului ca fiinţă care citeşte. Calitatea lecturii dă seama de natura personalităţii fiecăruia. Devoratorii de hîrtie tipărită nu intră în calcul de la un anumit nivel de elecţiune încolo. Simplificînd, cititorul model e omul unei singure cărţi. Asemenea exemplar de elită nu se va plictisi niciodată. Cartea e doar un pretext. Esenţială se dovedeşte numai lectura ca formă de viaţă şi de cunoaştere, activitate (cu finalitate dar fără scop) ce implică întreaga fiinţă, de la epidermă la creier.

Însă Lovinescu n-a avut organ pentru astfel de lucruri. „Teoria" adversarului său contrazice însuşi principiul de existenţă al scriitorului, care nu trăieşte decît în pagina înnegrită. Deşi e foarte probabil ca ideile lui Ibrăileanu să-l fi sedus, el nu s-a recunoscut învins. Nici n-ar fi fost posibil. Reprimîndu-şi înclinaţiile temperamentale, Lovinescu a rămas pînă în ultimul ceas un supravegheat, om al datoriei înainte de toate. La funeraliile celor doi critici s-au putut auzi ecouri din muzica aceluiaşi compozitor preferat: Beethoven. Să fie oare o întîmplare că lui Ibrăileanu îi plăcea „Pastorala", iar lui Lovinescu, „Eroica"?

[26] Idem, *Scrisori şi documente*, ed. cit., p. 134.

BDD-A84 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:24 UTC)

Bibliografie

Dobrogeanu-Gherea, Constantin, 1967, *Studii critice*, Bucureşti, Editura pentru literatură

E. Lovinescu interpretat de..., 1973, antologie şi studiu introductiv de Florin Mihăilescu, Bucureşti Editura Eminescu

Ibrăileanu, G., 1909, *Spiritul critic în cultura românească*, Iaşi, Editura „Viaţa Românească"

Lovinescu, E., 1972, *Istoria civilizaţiei române moderne*, ediţie, studiu introductiv şi note de Z. Ornea, Editura Ştiinţifică, Bucureşti

Lovinescu, E., 1981, *Istoria literaturii române contemporane*, Bucreşti, Editura Minerva

Lovinescu, E., 1981, *Scrisori şi documente*, Ediţie îngrijită de Nicolae Scurtu, Editura Minerva, Bucureşti

Lovinescu, E., 1998, *Memorii. Aqua forte*, ediţie îngrijită de Gabriela Omăt, Editura Minerva, Bucureşti

Maiorescu, Titu, 2005, *Critice*, ediţie de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă

Rădulescu-Motru, Constantin, 1998, *Scrieri politice*, antologie şi studiu introductiv de Cristian Preda, Bucureşti, Editura Nemira

BDD-A84 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:41:24 UTC)